

VLOGA KULTURE PRI PROCESIH INTEGRACIJE (PRISILNIH) PRISELJENCEV

THE ROLE OF CULTURE IN INTEGRATION PROCESSES OF (FORCED) MIGRANTS

In the last twenty years of the accelerated processes of globalization, people move into other states more frequently than in the past historical epochs. It is important that they get successfully integrated into the receiving societies. The integration implies that the culture of the state of origin is practiced also in the receiving state. Therefore, the term culture is implicit to the integration concept. I will argue in this research paper that the concept integration could be understood only if we take contemporary culture theories into account. Most of them are provided by the anthropologists (also by the culturologists and sometimes the sociologists). Namely, as it will be explained in the research paper, some contemporary emphases on the redefinitions of culture are immanent to the integration concept. Further assumption of my research paper is that the integration of the (forced) migrants into the receiving society represents the win-win situation for the (forced) migrants and the receiving state. Assimilation and segregation as other ways of inclusion of the (forced) migrants deprive the receiving state and the (forced) migrants at the same time.

In the present research paper the attention will be paid to the anthropological conceptualizations of culture from past to contemporary approaches. For the purpose of this research paper, I will focus on the theorization of integration from the perspective of transnational theories. The answer to the following question will be sought: what is the epistemological value of those theories for the analysis and the interpretation of the integration processes. Last but not least the excerpt from the case study on the integration conditions of (forced) migrants will be briefly presented.

Keywords: globalization, migrations, integration, culture

V zadnjih skoraj dvajsetih letih pospešenih procesov globalizacije se ljudje preseljujejo v druge države več kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih. Pomembno je, da se učinkovito integrirajo v državo sprejema. Integracija pomeni, da država sprejema priseljencem omogoči praktičiranje kulture države izvora v javni sferi. Kultura je eden izmed sestavnih delov koncepta integracije. Moja predpostavka je, da koncept integracija lahko razumemo zgolj s poznavanjem sodobnih opredelitev kulture, ki jih nudi zlasti antropologija (poleg delno tudi kulturologije in občasno sociologije), nekateri sodobni poudarki redefinicij kulture so namreč immanentni konceptu integracije. Naslednja predpostavka pričujočega članka je, da vključitev (prisilnih) migrantov v družbo sprejema na način integracije pomeni win-win situacijo za državo sprejema in za (prisilne) migrante. Asimilacija in segregacija kot druga dva načina vključevanja priseljencev v državo sprejema deprivilegirata državo sprejema in (prisilne) priseljence hkrati, kot bo pojasnjeno kasneje.

V članku bom posvečala pozornost antropološki konceptualizaciji kulture oz. kratkemu pregledu razvoja koncepta skozi antropološko disciplino. Na kratko bodo opredeljeni osnovni koncepti akulturacija, asimilacija in integracija in poskus odgovora na vprašanje, kakšen je družbeni potencial omenjenih konceptov. Moja trditev je, da manjko teoretskih pristopov, ki razlagajo prisilne migracije, lahko delno nadomestimo s teorijami, ki razlagajo in interpretirajo ekonomske migracije, predpogoj pa je seveda upoštevanje specifičnosti situacije prisilnih migracij.

Ob pričujoči prostorski omejitvi članka se bom osredotočila na teoretizacijo integracije z vidika transnacionalnih teorij migracijskih gibanj v smeri odgovora na vprašanje, kakšna je epistemološka vrednost omenjenih teorij za razlago integracijskih procesov. Na koncu bo na kratko predstavljena študija primera, stanje in perspektive integracije (prisilnih) priseljencev v Sloveniji.

Ključne besede: globalizacija, migracije, integracija, kultura

UVOD

V zadnjih dvajsetih letih pospešenih procesov globalizacije se v druge države preseljuje več ljudi kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih. Pomembno je, da se učinkovito integrirajo v države sprejema. Integracija pomeni, da država sprejema priseljencem omogoči prakticanje kulture države izvora v javni sferi. Kultura je eden izmed sestavnih delov koncepta integracije. Moja predpostavka je, da koncept integracije lahko razumemo zgolj s poznavanjem sodobnih opredelitev kulture, ki jih nudi zlasti antropologija (delno pa tudi kulturologija in občasno sociologija), nekateri sodobni poudarki redefinicij kulture so namreč imanentni temu konceptu. Naslednja predpostavka pričujočega članka je, da vključitev (prisilnih) migrantov v družbo sprejema na način integracije pomeni win-win situacijo za državo sprejema in za (prisilne) migrante. Asimilacija in segregacija kot druga dva načina vključevanja priseljencev v državo sprejema hkrati deprivilegirata državo sprejema in (prisilne) priseljence, kot bo pojasnjeno kasneje.

V članku bom na kratko predstavila antropološko konceptualizacijo kulture. Opredeljeni bodo osnovni koncepti, akulturacija, asimilacija in integracija, poskušala pa bom odgovoriti tudi na vprašanje, kakšen je družbeni potencial omenjenih konceptov. Moja trditev je, da manjko teoretskih pristopov, ki razlagajo prisilne migracije, lahko delno nadomestimo s teorijami, ki razlagajo in interpretirajo ekonomske migracije, prvi pogoj pa je seveda upoštevanje specifičnosti situacije prisilnih migracij.

Ob pričujoči prostorski omejitvi članka se bom osredotočila na teoretizacijo integracije z vidika transnacionalnih teorij migracijskih gibanj v smeri odgovora na vprašanje, kakšna je epistemološka vrednost omenjenih teorij za razlago integracijskih procesov. Na koncu bo na kratko predstavljena študija primera, stanje in perspektive integracije (prisilnih) priseljencev v Sloveniji.¹

* * *

¹ Financiranje raziskovalnega dela za pričujoč članek je potekalo v okviru dveh projektov Inštituta za narodnostna vprašanja, v katere sem bila vključena. Projekt dr. Irene Šumi ima naslov *Procesi etničnega razlikovanja v Sloveniji: soočenje percepcij*, drug projekt (CRP) vodi dr. Komac na temo *percepcije slovenske integracijske politike*.

Preostali del raziskave, ki je osnova pričujočemu članku, je bil delno financiran v okviru projekta *Modra ptica: agenda za civilno družbo v Jugovzhodni Evropi*, ki jo financira konzorcij mednarodnih donatorjev preko Srednjeevropske univerze v Budimpešti. Omenjeno raziskavo je podprla Bank of Sweden Tercentenary Foundation. Mnenja izražena v članku so mnenja avtorice in ni nujno, da izražajo mnenje Srednjeevropske univerze in Blue Bird projekta.

GLOBALIZACIJA (PRISILNIH) MIGRACIJ

Po podatkih IOM-a (Mednarodne organizacije za migracije) se je število migrantov v zadnjih 35 letih več kot podvojilo. Tako je na začetku 21. stoletja vsak 35. prebivalec ali prebivalka sveta migrant, ki je odšel iz države, kjer se je rodil. Po podatkih UNHCR-a je na svetu tudi 20 milijonov beguncev, ki so prisilni migranti in so morali zapustiti državo, ker so okusili strah pred preganjanjem zaradi rase, vere, pripadnosti določeni naciji, socialni skupini ali političnega prepričanja in se zaradi omenjenega strahu v deželo izvora še ne smejo vrniti.

Za 90. leta je značilno, da je v porastu nedokumentirana migracija, saj mnogi, ker jih izključuje vizni sistem ali pa drugi restriktivni ukrepi, ki jih uvajajo vlade ali Evropska unija, potujejo ilegalno. Evropska unija namreč od sredine 80. let harmonizira begunsko in migracijsko politiko tako v državah članicah kot tudi v državah kandidatkah, s čimer se zahodna migracijska politika širi na vzhod. Schengenska meja na obrobju Evropske unije loči med tistimi, ki lahko bolj svobodno potujejo, in tistimi, ki so izključeni iz svobode gibanja in jim omenjena človekova pravica ni zagotovljena. Natančno število nedokumentiranih migrantov ni znano. Po mnenju Mednarodne organizacije za migracije na illegalen način prestopi državno mejo od 700.000 do 2 milijona žensk in otrok.

Metafora Jolyjeve iz leta 1996 o migracijski politiki Evropske unije kot o »poroznem jezu« je relevantna tudi v začetku tisočletja. Kljub restrikcijam v migracijski politiki ljudje še vedno potujejo (Joly 1996). Konec devetdesetih se je delno spremenil način potovanja migrantov, tako da tisti, ki so preganjani zaradi nasilja, in tisti, ki bežijo iz ekonomskih razlogov, pogosto potujejo skupaj. Ekonomski migranti včasih uporabljajo sistem azila in vlagajo vloge za status begunca v državah sprejema, saj pogosto nimajo drugih ustreznih možnosti za vstop v državo sprejema. Porajajoč problem, ki izhaja iz tega, je, da s tem upada zaščita za prisilne migrante, ki bežijo zaradi nasilja, saj njihove vloge pogosto veljajo za lažne. Uradniki namreč dobijo veliko več prošenj kot običajno, zato jih v veliko večji meri tudi zavračajo. To je eden izmed sodobnih migracijskih problemov, ki zahteva rešitev. Rešitve pa vsekakor ne smemo iskati v omejitvah svobode gibanja ekonomskih migrantov, kot predlagajo nekateri, temveč v ustreznih mehanizmih, ki bi omogočali vstop v države sprejema tudi tistim, ki so preganjani ekonomsko. Predvidevam – če si dovolim pogled z optimističnega zornega kota – da bi globalizacija s harmonizacijo človekovih pravic po svetu povzročila manj političnega preganjanja. Ob začetku 21. stoletja se zdi umestno vpeljati tudi sintagmo »ekonomsko preganjanje«, saj narašča število revnih kot posledica centralizacije virov, značilnih za sodobne globalistične procese širjenja kapitalizma. Dejstvo namreč je, da se prepad med revnimi in bogatimi veča.

Nekatere države se do določene mere bojijo naraščajočega števila migrantov; pogosto jih zavračajo na mejah in uvajajo restriktivne ukrepe. Države, kot so na primer Irska, Madžarska, Nemčija in druge, pa uvajajo migracijske programe, kamor vključujejo tiste družbene skupine migrantov, ki jih njihova država potrebuje. Zadeva vsekakor ni neproblematična, saj gre pogosto za uvažanje cenene delovne sile, za tako imenovano začasno migracijo, med katero migranti pogosto živijo v slabih delovnih in življenjskih pogojih. Vsekakor pa se vedno več držav zaveda, da migracija prinaša možnost ekonomskega kapitala (poleg socialnega in kulturnega); z vključevanjem migrantov in migrantk na primer poskušajo delno reševati probleme staranja prebivalstva, ki je značilno tako za države Evropske Unije kot tudi za srednjo in vzhodno Evropo. Problematično je namreč, da število aktivnega prebivalstva upada. Problemi nujnih ustreznih pokojninskih reform so delno rešljivi tudi z migracijami. Ne smemo namreč pozabiti, da so ekonomsko integrirani migranti davkoplačevalci in s tem tudi pomemben ekonomski vir za državo sprejema.

KONCEPT KULTURE V ANTROPOLOŠKI PERSPEKTIVI

Ob prihodu migrantov in migrantk v državo sprejema pride do stika različnih kultur. V zgodovini antropoloških študij so pogosto govorili o stiku dveh kultur, vendar pa vstopijo migranti in migrantke ob prihodu v državo sprejema v stik z več kulturami hkrati (prim. Frechette 1984, Šumi 2000), pri čemer lahko ločimo med dominantno in drugimi, pogosto marginaliziranimi kulturami. Vse družbe so, kot je opozoril že Bastian, kulturno mešane oziroma heterogene. Homogenih kultur v sodobnih družbah ni, razen pri določenih predindustrijskih družbah, ki se reproducirajo po endogamnem principu, kar pomeni, da se ljudje poročajo znotraj svoje etnične skupine in živijo v geografsko oddaljenih predelih. Bastian opozarja, da so vse kulture multikulturne, nastale pa so kot proces spsojanj ter spajanj. Spsojanja in spajanja so prisotna že v začetku formiranja določene kulture (v: Kuper 1999).

Ko antropologi govorimo o kulturi, nam ta pogosto pomeni način življenja. Ameriško antropološko društvo in tudi mnogi posamezni antropologi pogosto navajajo opredelitev, da je kultura tisto, kar nas loči od živali. Kultura je bila v antropološki disciplini vedno eden izmed temeljnih konceptov, že v času Tylorjeve opredelitve v evolucionizmu. Njegova opredelitev je, »da je kultura kompleksna celota, ki vključuje znanje, verovanje, umetnost, moralo, pravo in ostale sposobnosti in navade, ki jih osvoji človek koč član družbe« (v: Moore: 1996:17). Tylorjeva opredelitev je med antropologi še vedno med najbolj citiranimi, čeprav so mnogi zavrnil konceptualizacijo kulture kot celote. Vendar pa Kuper (1999) npr. meni, da še vedno lahko govorimo o kulturi kot o celoti, ven-

dar je prvi pogoj, da jo pojmujeemo relacijsko, v povezavi z drugimi koncepti. Da ideja o celostni naravi kulture še ni za pozabo, je razvidno tudi iz knjige Irene Šumi (2000) *Kultura, etničnost in mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Šumi meni, da ima koncept kulture (podobno kot etničnost) poseben ontološki status in ga lahko analiziramo kot interpretativno monado. Gre za rabo Leibnitzeve filozofske kategorije, ki določa, da (v našem primeru) kultura lahko vsebuje pravzaprav vse antropološke teme (Šumi 2000).

Pomemben poudarek v razvoju koncepta kulture, ki je pomemben z vidika proučevanja integracije, je tudi v tem, da sodobne opredelitve poudarjajo procesualno naravo kulture (prim. z Lindholmer:1998), saj kulture niso statične in se spreminjajo. Pomembna so tudi spoznanja, da posamezniki v kulturi osvojijo le določene in ne vseh kulturnih značilnosti. Omenjena spoznanja pri konceptualizaciji kulture ponovno jasno ovržejo stereotipno predstavljanje določenih narodov, etničnih skupin, kultur ali pa tudi posameznikov. Vendar pa procesualna narava ni značilna zgolj za koncept kulture, temveč tudi za integracijo, saj gre tudi pri slednji za dinamične družbene in kulturne procese.

Koncept kulture so v postmodernizmu začele v večji meri proučevati tudi druge humanistične in družboslovne discipline, zlasti kulturologija, kjer je kultura osrednji subjekt raziskovanja, osrednji poudarek pa na proučevanju t. i. subkultur. V antropologiji pa je uporaba koncepta kulture doživela radikalne kritike v postmodernizmu, mnogi so postavili pod vprašaj epistemološko vrednost koncepta ter ga zavrnilo kot neustreznega. Proučevanja so se pogosto usmerila v posamezne kategorije, kot so npr. identiteta, habitus, diskurz, etničnost itd. (prim. Kuper 1999). Omenjene teme seveda ostajajo relevantne tudi za antropološka proučevanja, vendar pa menim, da koncept kulture v antropologiji še vedno potrebujemo. Tudi Clifford v knjigi *Predicament of Culture* (1988) zapiše, da je kultura precej kompromisen koncept, brez katerega za zdaj še ne more. Strinjam se z njim, vendar menim, da s poudarjanjem procesualne narave kulture in iskanjem vedno novih definicij lahko premostimo tisto, kar Clifford poimenuje »kompromisna narava« koncepta kulture. Dejstvo namreč ostaja, da, če govorimo o identiteti, diskurzu itd., govorimo o relevantnih temah, ne pa o kulturi sami (cf. Kuper 1999).

Za diskurz integracije so pomembna tudi opozorila na politične izrabe koncepta kulture, ki so v zgodovinah narodov pogosto privedle do nacionalizmov, zlasti takrat, kadar je šlo za poudarjanje zgolj dominantne kulture v družbi in za izključevanje kultur, ki v družbi sobivajo in jim je dodeljen marginaliziran položaj, ali pa se jih poskuša sploh prikriti, kot se to, na primer, dogaja makedonski etnični skupnosti v Grčiji. (Med avtorji, ki opozarjajo na nevarnost politične pristranskosti rabe kulture so Gellner 1999, glej tudi Novotna 2002, Kuper 1999.)

AKULTURACIJA, ASIMILACIJA, INTEGRACIJA: DRUŽBENI POTENCIAL KONCEPTOV

Procese kultur v stiku so v antropološki disciplini včasih poimenovali akulturacija ali inkulturacija. Po Barnardu in Spencerju je akulturacija »proces pridobivanja kulturnih značilnosti, ki so posledica stika kultur« (1996). Omenjeni termin se v zadnjih letih redkeje uporablja. Eden izmed razlogov za zaton koncepta akulturacije je tudi dejstvo, da je bil na novo prispeli posameznik, posameznica oz. kultura v študijah o akulturaciji smatran predvsem kot objekt v procesih prilagajanja dominantni kulturi (Serpel, v: Rogelja 1999), vendar pa so že raziskave zgodnje psihološke antropologije (t. i. raziskave kulture in osebnosti) poudarile vpliv posameznikov na sociokulturni sistem, v katerem živijo, in s tem na obojestransko vplivanje: tudi sociokulturni sistem namreč vpliva na posameznike. Drugi razlog za vedno manjšo uporabo koncepta akulturacije je v njegovi nedodelanosti, kar gre deloma pripisati dejstvu, da je koncept nastal v času asimilacijskih teorij. Tudi zaradi tega je koncept integracije zlasti v zadnjem desetletju začel izpodrivati koncept akulturacije, predvsem zato, ker so se razvile integracijske teorije, ki nadomeščajo asimilacijske, in ker je koncept integracije bolj razvit kot koncept akulturacije. Nekateri avtorji koncept akulturacije še vedno uporabljajo, kot npr. Portes (1995), in sicer v pomenu »prilagajanja na dominantno kulturo«. Uporaba koncepta akulturacija je redka tudi zaradi tega, ker je nastala v času, ko so kulture še smatrali za statične in niso poudarjali procesualne narave kulturnih procesov. Termin integracije je ustreznější, ker integracijski teoretski pristopi poudarjajo spremenljivost kultur in družbenih procesov, in tudi zato, ker integracijske strategije vključujejo ljudi v družbo na ustreznější način, ki je v dobrobit tako etničnim skupnostim v državi sprejema kot tudi državljanom države sprejema, kot bo pojasnjeno spodaj.

Termin integracija implicira, da migranti lahko ob prihodu v državo sprejema v javni sferi prakticirajo kulturo države izvora, medtem ko asimilacija pomeni, da državna politika v državi sprejema ni naklonjena prakticiranju kulture države izvora. Pri asimilaciji se dominantni kulturi države sprejema prilagajajo zgolj kulture migrantov, tako da se jo učijo in sprejemajo njene kulturne značilnosti. Nekateri kanadski in ameriški avtorji včasih zamenljivo uporabljajo izraza asimilacija in integracija, vendar pa te napake evropski kolegi ne počnejo. V zadnjih letih tudi ameriški in kanadski avtorji integracijo pojmujejo vedno bolj enotno, zlasti njeno bistveno komponento prakticiranja kulture priseljencev v javni sferi.

Asimilacijske državne politike upravljanja z migracijami so bile značilne do 60. let prejšnjega stoletja, torej za klasično obdobje migracijskih študij. V sedemdesetih letih so jih začele nadomeščati integracijske politike. Ker so asimilacijski procesi povzročili hitre in radikalne spremembe v identitetah migrantov, ki so morali opustiti mnogo svojih kulturnih vzorcev in prevzemati zgolj kulturne značilnosti

dominantne kulture, so asimilacijske politike povzročale številne identitetne krize priseljencev, saj so morali v kratkem času zamenjati veliko identitetnih sidrišč, če uporabim Južničevo metaforo (1993). Pogosto so se zlasti prve generacije migrantov znašle v deprivilegiranih situacijah, ker so zaradi življenja v skromnih razmerah morali opustiti določene življenjske projekte, o katerih so sanjarili. Migranti v deprivilegiranih situacijah so tako pogosto pristali v sistemu socialnih podpor, tako da so tudi države spregledale, da jih asimilacija stane, saj migranti sami ne morejo sami preživeti na ustrezen način in mora zanje poskrbeti država. Poleg tega, da so od sedemdesetih let dalje želeli z državnimi politikami (zlasto države z migracijsko tradicijo, kot so Avstralija, Kanada, ZDA) ustvariti bolj humane pogoje za migrante, so imeli namen zmanjšati tudi državne stroške. V mnogih primerih je bila situacija nekoliko boljša za drugo generacijo priseljencev, ki je imela običajno možnosti bolj uspešne vključitve v državo prihoda.

Da bi odpravili človeško škodo, ki je nastala zaradi asimilacijskih politik, so v sedemdesetih letih začeli z integracijskimi politikami, zlasti Avstralija, Kanada, Švedska in nekatere druge države. Te politike so pogosto poimenovali multikulturalne. Še starejši koncept kot multikulturalizem je kulturni pluralizem (več o tem glej Lukšič-Hacin 1999), vendar ga koncept multikulturalizma kasneje nadomesti, zlasti v pomenu političnih programov in strategij za vključevanje. Lukšič-Hacin zapiše, da je termin kulturni pluralizem konceptualiziral filozof Kallen leta 1915, in navaja Szabota, ki pravi, da kulturni pluralizem »označuje obstoj družbe, ki je etnično in kulturno heterogena in spodbuja kulturno, jezikovno in versko različnost« (1999: 84).

Termin multikulturalizma je, prav tako kot mnogi drugi koncepti, večpomenski. Najpogosteje se omenjeni termin uporablja za državne politike upravljanja s kulturno razliko in je kot tak identičen z enim izmed pomenov koncepta integracije. Habermas ga opredeli kot »političen projekt ohranjanja kultur« (v: Lukšič-Hacin 1999). Lukšič-Hacin (1999) omenja prvo rabo termina multikulturalizma leta 1963 v Kanadi in omenja še nekatere njegove druge pomene, npr.: opis družbenokulturne realnosti pri sobivanju več etničnih skupnosti, ki živijo v isti državi; teoretski pristopi, ki proučujejo odnose med omenjenimi etničnimi skupnostmi; ali zgolj politični diskurz o kulturnih razlikah. V primerjavi s terminom multikulturalizem se zdi koncept integracije bolj operacionalističen, čemur gre pripisati tudi njegovo vedno bolj pogosto uporabo. Koncept multikulturalnost se vedno pogosteje uporablja v smislu družbenega dejstva, da so vse družbe kulturno heterogene.

Kljub dejstvu, da so asimilacijske politike že nekaj desetletij opredeljene kot nerelevantne in celo škodljive, pa na žalost ostaja dejstvo, da so prakse pogosto asimilacijske tudi v državah, ki sicer poudarjajo pomen integracijskih politik.

Takšna primera sta npr. Francija in Norveška, medtem ko sta npr. Danska in Nizozemska zglednejši pri implementaciji integracijskih politik. Vendar pa se države, ki vztrajajo pri asimilacijskih politikah, soočajo z družbeno, ekonomsko in s kulturno škodo, ki jo povzročajo asimilacijske prakse. V Franciji npr. pogosto prihaja tudi do demonstracij proti asimilacijski politiki do priseljencev.

Specifične za Združene države Amerike so bile strategije upravljanja s kulturno razliko, ki so jih imenovali »melting pot«. Melting pot je bila ameriška različica asimilacije, kjer so se dogajali procesi stapljanja in amalgamacije različnih kultur (prim. z Lukšič-Hacin 1999; Šumi 2000). T. i. »salad bar« multikulturne strategije so značilne za obdobje od 70. let dalje. V svojem bistvu je asimilacija »časovni proces linearnih družbenih sprememb« (Byron 1999). Tudi zaradi tega je asimilacija kot politika urejanja kulturnih razlik ob prihodu priseljencev v državo sprejema neustrezna, ne glede na to, da se večina priseljencev v drugi, tretji ali kasnejši generaciji v vsakdanjem življenju asimilira. Pri integraciji pa je poudarjeno sobivanje različnih kultur in soobstoj različnih kulturnih identitet. Byron (1999) meni, da je integracija »izven časa«, vendar se s tem ne strinjam, saj je pri integracijskih procesih, ki se začnejo že ob prihodu migrantov v državo sprejema, časovna komponenta zelo pomembna. Za integracijske procese so namreč značilne različne stopnje: sprejem, stopnja vključevanja, stalno bivanje ali državljanstvo; in pogosto ji v praksi v naslednjih generacijah sledi asimilacija, ki pa za sobivanje različnih kultur ni nujna, s strani priseljencev pa je pogosto nezaželena. Asimilacija migrantov pravzaprav ni zaželena niti za državo sprejema, saj se z asimilacijskimi politikami v družbi zgublja kulturni pluralizem in z njim pomembne kulturne in druge inovacije, ki jih ta prinaša.

Integracija se torej nanaša na družbene in kulturne procese, ki se dogajajo ob sobivanju kultur: med kulturo na novo prispele etnične skupine in kulturami države sprejema. Predvidevamo lahko, da so odnosi najintenzivnejši med kulturo na novo prispele etnične skupine in dominantno kulturo v državi sprejema. Obstoj ksenofobije in diskriminatornih praks ter pogoji ob sprejemu v veliki meri določajo število interakcij in stopnjo bližine med kulturami, kot tudi kvaliteto medosebnih odnosov med posamezniki različnih kultur, ki bivajo skupaj v eni državi.

TEORIJE TRANSNACIONALNEGA

Integracijske procese poskušajo razlagati različni teoretski pristopi. En sklop tvorijo teorije transnacionalnega, ki jih bom na kratko predstavila v pričujočem podpoglavju in poskušala oceniti njihovo epistemološko vrednost za razlago in interpretacijo koncepta integracije.

Teorije transnacionalnega so se pojavile v migracijskih študijah v 90. letih 20. stoletja. Koncept transnacionalnega je pri določenih avtorjih pogosto uporabljen tudi kot transkulturno, mednarodno. Med pristopi avtorjev, ki konceptualizirajo transnacionalno, obstajajo določene podobnosti, vendar tudi razlike. Kivisto (2001) sicer omenja prvo rabo koncepta transnacionalno pri Bourneu leta 1916, vendar koncept še ni bil natančno opredeljen, čeprav so ga občasno uporabljali. Bourne pa je že raziskoval nekatere poudarke, ki jih natančneje proučujejo transnacionalne teorije skoraj osemdeset let kasneje.

Vertovec je opredelil transnacionalno kot odnose in interakcije, ki povezujejo ljudi in institucije preko meja nacij in držav (po predavanju Jasne Čapo Žmegač).² Za začetnike transnacionalnosti veljajo Glick Schiller, Basch in Blanc, ki so leta 1992 predstavili koncept transnacionalnega kot nov analitičen pristop k razumevanju sodobnih migracij. Pri migracijskih procesih druge polovice dvajsetega stoletja je Glick Schiller opazila določene spremembe pri načinu življenja migrantov v primerjavi s prvo polovico prejšnjega stoletja, in sicer v tem, da migranti v zadnjih desetletjih ohranjajo stik s kulturo države izvora v večji meri kot pred drugo svetovno vojno. Schillerjeva je zato iskala nov termin, ki bi konceptualiziral novo družbeno realnost v povezavi s spremembami pri migracijskih procesih (v: Kivisto: 2001).

Področje transnacionalnih teorij poleg antropologije oblikujejo še druge humanistične in družboslovne discipline. Vsi avtorji so si enotni pri opredeljevanju koncepta transnacionalnega v enem elementu: v poudarjanju, da je eden od družbenih dejavnikov za migrante vzdrževanje stikov z obema kultura, s kulturo države izvora in države sprejema. Margolis meni, da »družba izvora in družba sprejema predstavljata enotno področje socialne akcije« (v: Brettel: 1999). Faist (2000) pa govori o realnosti transnacionalnih družbenih prostorov in meni, da je v obdobju moderne prišlo do ločitve na fizični in družbeni prostor; v večji meri kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih se namreč spodbujajo stiki s tistimi, ki so fizično bolj oddaljeni. K temu je v veliki meri doprinesel napredek v razvoju tehnologije, povezave z internetom, elektronska pošta itd.

Appadurai se osredotoča na razlago nastanka globalnih prostorov, za katere je značilen kulturni pretok (v: Kearney: 1995). Čeprav se je fenomen transnacionalnega okrepil v času pospešene globalizacije in nekateri globalizacijo opredeljujejo kot prostor pretokov (Harvey, v: Faist 2000), se s strinjam s Faistom, da koncepta transnacionalnega ne smemo uporabljati kot sinonim za globalizacijo. S povezavo konceptov transnacionalnega in globalizacije se ukvarja zlasti Ongova

* * *

² Po predavanju Jasne Čapo Žmegač na ZRC Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, historični seminar, 17. 4. 2003.

(1999), ki poudarja vlogo kulture pri transnacionalnih procesih (1999). Avtorica meni, da živimo v obdobju, ko sta država in kapital neposredno vključena v ustvarjanje in rušenje kulturnih vrednot.

Pri stikih različnih kultur prihaja do spajanja kultur – nastaja kulturna bifokalnost. Nekateri avtorji uporabljajo termin kulturni sinkretizem, spet drugi, kot na primer Lima (2001), govorijo o hibridnosti kultur. Zanimivo je, da skoraj vsi avtorji transnacionalnih teorij omenjajo procese nastajanja kulturnega sinkretizma kot značilnosti sodobnih družb, vendar pa pri tem pozabljajo kot avtorja omenjene ideje navajati Bastiana, ki jo je v svojem opusu zapisal že pred desetletji (glej Kuper: 1999).

Ker so teorije transnacionalnega nastale delno iz starih asimilacijskih teorij, imajo omejeno epistemološko vrednost. Nekateri avtorji so izhajali tako iz stare push-pull kot tudi iz akulturacijske teorije.

Problem transnacionalnih teorij je, da ima koncept transnacionalnega omejeno analitično vrednost. Avtorji v manjši meri – ali pa skoraj nič – upoštevajo integracijske politike posameznih držav, ki pomembno vplivajo na konstituiranje načina življenja (prisilnih) priseljencev v državi sprejema. Izjema je npr. Portes, čeprav v manjši meri in zlasti v tistih člankih, ki jih navajam med literaturo (1999a, 1999b). Transnacionalne teorije sicer nudijo nov teoretski okvir za nekatere koncepte (npr. kulturni sinkretizem), vendar pa so to pravzaprav šele zametki nekega novega teoretskega okvira. Podobnega mnenja so tudi Portes, Guarnizo and Landolt (1999b), ko menijo, da transnacionalne teorije predstavljajo precej fragmentirano področje raziskovanja, ki mu manjkata dobro opredeljen teoretski okvir in analitična zmožnost.

Teorije transnacionalnega imajo torej omejeno politično vrednost. Vendar pa fokus koncepta transnacionalnega nosi v sebi pozitiven znanstveni in družbeni naboj, saj opozarja na sodobne pojave, ko nekateri ljudje, najpogosteje ekonomski emigranti, živijo hkrati v dveh kulturah. Pogosto gre za višje izobražene družbene razrede, ki imajo možnost poiskati zaposlitev v dveh državah, ali pa za nižje družbene razrede, ki iščejo dodatni, pogosto zgolj začasni zaslužek v drugi državi. V študijah se zdi pozitivno tudi poudarjanje pomena dvojnega državljanstva za način življenja ljudi, ki živijo »transnacionalno«, saj ta ustrezno ureja življenjske razmere t. i. bifokalnih ljudi. V nekaterih primerih lahko odsotnost dvojnega državljanstva namreč povzroči tudi človeško škodo: na primer izgubo pravice do dedovanja v tisti državi, kjer oseba nima državljanstva ne glede na to, da je bila v njej rojena; ali pa pride do izgube delovnega mesta, ki jih države po pravilu raje nudijo svojim državljanom.

IZSEK IZ ŠTUDIJE PRIMERA: STANJE INTEGRACIJE V SLOVENIJI

Strinjam se s Castlesom (2000), da je obstoječe modele multikulturalizma iz tradicionalnih multikulturnih držav (zlasti Avstralija, Kanada itd.) nemogoče aplicirati neposredno na druge države, saj obstajajo zgodovinske razlike tako med državami kot tudi med etničnimi skupinami, ki so v posameznih državah; lahko bi pa dejala, da tudi med kulturami. Kot meni Castles, se da iz desetletnih izkušenj držav, ki so aplicirale multikulturalizem, marsikaj naučiti. To velja tudi za Slovenijo. Pri nas smo v devetdesetih letih v okviru celovite migracijske politike največ pozornosti posvečali politikam urejanja mejne problematike ter urejanju začasnega zatočišča za prisilno pregnane, počasi pa nastaja tudi integracijska politika.

Dejstvo je, da obstoječe politike oz. strategije vključevanja ter zakonodaja predstavljajo obstoječ okvir za integracijo v posameznih državah (prim. Joly 1996). Določene smernice za integracijo priseljencev v Sloveniji so zapisane v resoluciji o migracijski politiki iz leta 1999 ter v tujski in azilni zakonodaji Republike Slovenije. Integracijsko politiko Republike Slovenije pa določajo tudi mednarodne konvencije, katerih podpisnica je Slovenija.

V mnogih državah integracijo migrantov urejajo znotraj manjšinskega pravnega okvira. Tak primer sta npr. Švedska in Nizozemska. Manjšinska zakonodaja lahko sicer delno ureja integracijo migrantov, vendar pa je treba urediti tudi status tistih etničnih skupnosti v državah sprejema, ki so manj številčne in nimajo statusa manjšine. Slovenska ustava ureja status dveh manjšin v Sloveniji: Madžarov in Italijanov. Neurejen pa je še manjšinski status ljudi iz nekdanje Jugoslavije, ki jih je številčno več kot Italijanov in Madžarov. Mnogi bivajo tukaj že desetletja, ali pa so v Sloveniji celo rojeni, pa kljub temu nimajo statusa manjšine in s tem tudi ne lastnega predstavnika v parlamentu.

Iz mojih raziskav je razvidno, da določene integracijske strategije niso povezane z velikimi finančnimi sredstvi, temveč zgolj z upoštevanjem potreb etničnih in verskih skupnosti. Tako so na primer lažje rešljivi problemi religiozne integracije priseljencev, saj je treba izdati zgolj ustrezna dovoljenja za verske objekte, kot npr. za izgradnjo mošeje ali pa prostorov za verouk ob pravoslavni cerkvi v Ljubljani. Delno je probleme verske integracije možno rešiti z izdajo lokacijskih dovoljenj, saj sta omenjeni verski skupnosti sredstva pripravljena najti sami; v prestolnici pa bi potrebovali tudi sinagogo.

Tudi glede drugih elementov sociokulturne integracije so nekatere rešitve precej lažje rešljive, kot se zdi na prvi pogled. Učenje maternih jezikov pripadnikov etničnih skupnosti nekdanje Jugoslavije je možno reševati tudi v okviru obstoječega kurikulumu, to pomeni s sredstvi, ki so že na razpolago, saj so ta že namenjena za poučevanje hrvaščine kot izbirnega predmeta za osnovne šole.

Potrebovali bi torej še učitelje za albanski, makedonski, srbski, bosanski in črnogorski jezik. Če bi vsak od učiteljev poučeval na eni od osnovnih šol, bi ga tam lahko kot izbirni predmet poslušali tudi učenci z drugih šol, kadar se njihov materni oz. eden od maternih jezikov ne bi poučeval na njegovi šoli. Večina otrok staršev, ki imajo korenine v nekdanji Jugoslaviji, je namreč rojena v Sloveniji in je njihov materni jezik tudi slovenščina. Na ta način bi se dalo upoštevati potrebe migrantov iz nekdanje Jugoslavije po izražanju njihove kulture skozi jezik; z nekaj fleksibilnosti bi bil problem rešljiv tudi ob že namenjenih finančnih sredstvih.

Ministrstvo za kulturo podpira kulturne projekte nekaterih nevladnih organizacij etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije, kar je pozitivno, na žalost pa v Sloveniji ni mednarodnih organizacij ali posamičnih tujih ali domačih donatorjev, ki bi dodatno sofinancirali projekte. Etnične organizacije namreč predstavljajo pomemben segment civilne družbe. O pomenu civilne družbe nasploh pa je Putnam (1993) zapisal, da je ta eden izmed pomembnih dejavnikov uspešnosti vlad. V svoji raziskavi o vlogi in zgodovini civilne družbe v Italiji je med drugim ugotovil, da je bila uspešnost posameznih regionalnih vlad v Italiji v prejšnjem stoletju povezana z obstojem civilno-družbenih skupin v 19. stoletju. Tudi primerjalne raziskave migracij potrjujejo dejstvo, da imajo etnične organizacije pomembno vlogo pri vključevanju v države sprejema. Njihova vloga ni zgolj v emotivnem sprejemanju novih članov njihove etnične skupnosti ter socialnem vključevanju v širšo sociokulturno sfero, temveč pogosto omogočajo tudi hitrejšo in uspešnejšo ekonomsko integracijo.

Menim, da bi za oblikovanje učinkovite integracijske politike potrebovali integracijski zakon, ki bi na normativen način uredil probleme sobivanja različnih etničnih skupnosti. Na ta način bi bilo možno za učinkovito integracijo vključiti tiste predloge, ki jih obstoječa zakonodaja še ne vključuje. Integracijske zakone imata na primer Danska in Nizozemska.

Nizozemski zakon poudarja pravice in dolžnosti migrantov, pri čemer se dolžnosti nanašajo zlasti na učenje uradnega jezika države sprejema. Pomembna inovacija nizozemskega zakona je zlasti poudarek na dolžnostih priseljencev. Poudarek na odgovornosti subjektov, v našem primeru priseljencev, poudarja tudi Dworkin (2000), ki poskuša teoretizirati enakopravnost. Težko je namreč ustvariti pogoje za uspešen dialog, če obe vključeni strani ne opredelita dolžnosti in pravic. Kot ena izmed pomembnih obveznosti migrantov v nizozemskem zakonu je učenje njihovega uradnega jezika. To bi bilo smotrno urediti tudi v Sloveniji. Obvezno učenje jezika države sprejema se ne zdi nujno zgolj z vidika lažje komunikacije med priseljenci in državljani države sprejema, temveč tudi zaradi družbenega in ekonomskega vključevanja priseljencev. Medkulturno dejstvo namreč je, da se priseljenci, ki ne govorijo jezika države sprejema, težje zaposlijo,

občasno se zaradi pomanjkanja jezikovnega znanja v nekaterih državah tudi samosegregirajo, kar je kontraproduktivno tudi za državo sprejema. Integracija je torej pot vključitve (prisilnih) priseljencev v državo sprejema, ki omogoča win-win situacijo tako za priseljence kot za državo sprejema.

Zaključim lahko, da je Slovenija na začetku poti izgradnje integracijske politike (prisilnih) priseljencev. Podobno je značilno npr. za Grčijo kot novo »staro« članičo, medtem ko so skandinavske države zglednejši primer. Enako se, poleg že omenjenih držav z migracijsko tradicijo, tudi Velika Britanija že veliko let osredotoča na urejanje multietničnih odnosov. Zaradi vzpona radikalne desnice, ki je pogosto ksenofobna in diskriminatorna, pa so se tudi v omenjenih državah v zadnjem obdobju pojavile določene restriktivne tendence, ki ne vodijo k družbeni kohezivnosti, temveč ustvarjajo napetosti med etničnimi skupnostmi in kulturnimi skupinami. Eden izmed izhodov iz omenjenih družbeno problematičnih tendenc je prav izgradnja in implementacija ustrezne integracijske politike kot poti vključitve priseljencev na način sožitja z državljani države sprejema.

REFERENCE

- BARNARD, Alan; SPENCER, Jonathan (ur.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London. Routledge.
- BAUBOCK, Rainer; ZOLBERG, Aristide R. (ur.) 1996: *The Challenge of Diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Avebury. European Centre Vienna.
- BYRON, Reginald 1999: Ethnicity at the Limit. v: *Anthropological Journal on European Cultures, the Politics of Anthropology at Home I*, Vol. 8, Number 1, str. 9–31.
- BRETTELL, Caroline B.; L, HOLLIFIELD, James F. 2000: *Migration Theory. Talking across Discipline*. New York. Routledge.
- DWORKIN, Ronald 2000: Sovereign Virtue. *The Theory and Practice of Equality*. Cambridge. Harvard University Press.
- FAIST, Thomas 2000: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford. Clarendon Press.
- FRECHETTE, Ann 1994: "Notes toward Development of a Multi-Disciplinary Model for Comparative Research on 'Integration'". *Refugee Studies Programme*, unpublished material. Oxford.
- GELLNER, Ernest 1992: *Reason and Culture. New Perspectives on the Past*. Oxford. Blackwell.
- JOLY, Daniele 1996: *Heaven or Hell? Asylum Policies and Refugees in Europe*. Macmillan Press Ltd. Great Britain.
- JUŽNIČ, Stane 1993: *Identiteta*. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede.
- KIVISTO, Peter 2001: Theorizing Transnational Immigration, a Critical Review of Current Efforts. V: *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 24, No. 4, July 2001, str. 549–577.
- KUPER, Adam 1999: *Culture, the Anthropologists' Account*. London. Harvard University Press.
- LINDHOLMER, Doris 1998: "Local Identities and the Integration of Refugees". V: *Regional Contact*, XII, No 13, str. 135–142.
- LIMA, Fernando Herrera 2001: "Transnational Families. Institutions of Transnational Social Space". V: *Pores*, Str. 77–93.

- LUKŠIČ-HACIN, Marina 1999: *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana. Založba ZRC.
- MOORE, Jerry D. 1997: *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. London. Altamira Press.
- NOVOTNA, Hana 2002: Kultura, velik problem za družboslovje, V: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 42/3 2002, str. 11-16.
- PORTES, Alejandro 1999a: Conclusion: Towards a new World - the Origins and Effects of Transnational Activities. V: *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, No. 22, March 1999, str. 463-477.
- PORTES, Alejandro; GUARNIZO, Luis E.; LANDOLT Patricia 1999 b: "The Study of Transnationalism. Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field". V: *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, Number 2, marec 1999, str. 217-237.
- PUTNAM, Robert D. 1993: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton. Princeton University Press.
- ROGELJA, Nataša 1999: "Kulturni stik: Slovenci, Slovenke - begunci, begunke". V: Vrečer Natalija (ur.), *Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*. Ljubljana. Slovensko etnološko društvo.
- SMITH, Michael Peter; GUARNIZO, Luis Eduardo (ed.) 1998. *Transnationalism from Below*. New Brunswick. Transaction Publishers.
- ŠUMI, Irena 2000: *Kultura, etničnost in mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana. Založba ZRC.